

УДК 372(07)

В. Є. БОРОВА

м. Рівне

ВИХОВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З НЕДОЛІКАМИ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

У статті аналізуються поняття толерантність, виховання толерантності, звукова культура мовлення дошкільників. Розглядаються деякі аспекти виховання толерантності у спілкуванні дітей старшого дошкільного віку з однолітками, що мають недоліки звукової культури мовлення.

Ключові слова: толерантність, звукова культура мовлення дітей, дошкільний навчальний заклад, толерантна особистість, моральні цінності.

Реалії соціального життя в Україні вимагають нових підходів до виховання підростаючого покоління. Для гармонійного розвитку українського суспільства в майбутньому, важливо модернізувати умови й удосконалювати педагогічні технології виховання і утвердження загальнолюдських цінностей у стосунках людей. Вирішення окреслених завдань неможливе без виховання толерантної особистості. Реалізація гуманістичних ідей В. Сухомлинського сприятиме ефективному розв'язанню окресленого завдання. Вихованням толерантності мають пронизуватися всі сторони навчально-виховної діяльності педагогів, починаючи з дошкільного навчального закладу – першої ланки в системі освіти України.

Окремі аспекти гуманістичного виховання, зокрема, питання толерантного ставлення дітей дошкільного віку до оточуючих, досліджували вчені: Л. Артемова, Ш. Амонашвілі, Ж. Борщ, А. Богуш, В. Кремень, В. Кузь, Т. Поніманська, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Н. Скрипник, Н. Химич та інші. Аналіз психолого-педагогічних досліджень окресленої проблеми засвідчив, що виховання у старших дошкільників толерантного ставлення до дітей із недоліками звукової культури мовлення, зокрема, звуковимови, не було предметом вивчення і вимагає дослідження.

Мовленнєвий досвід дитини-дошкільника включає як практичне володіння мовою, так і емпіричне узагальнення спостережень над мовою – «чуття мови». Як засвідчують наші експериментальні дані, 25–30% дітей п'ятирічного віку, які відвідують дошкільні навчальні заклади, мають недоліки мовлення. Найчастіше це пропуски звуків у словах,

заміна звуків іншими звуками (наприклад, звук [р] може замінюватися звуками [л], [в], [г] і т.п.), занадто сповільнений або прискорений темп мовлення, голосне чи навпаки неприродно тихе мовлення. Окреслені недоліки звукової культури мовлення є свідченням недостатньої уваги дорослих до його правильності.

Видатний психолог Д. Ельконін стверджував, що звукова форма мовлення рано стає предметом пізнання та діяльності дитини. Вчений називав усвідомлення звукової сторони мовлення основним якісним новоутворенням психічного розвитку дітей п'яти років [11, 225]. Це твердження особливо важливо підкреслити, оскільки свідоме виділення дитиною звука у слові, адекватна оцінка своїх навичок і умінь є підґрунтям засвоєння культури мовлення та її коригування. Д. Ельконін одним із перших висунув ідею про те, що дитина старшого дошкільного віку досягає такого рівня опанування мовленням, за якого воно стає не тільки засобом спілкування та пізнання, але й предметом вивчення.

Недоліки мовлення заважають дитині старшого дошкільного віку комфортно спілкуватися з ровесниками, іншими дітьми, дорослими. Нерідко вона соромиться відповідати вихователю та одноліткам, звертатися із запитаннями та пропозиціями, декламувати вірші, розповідати казки і т.п. У дітей з неправильною вимовою як правило недостатньо розвинений фонематичний слух, тобто здатність розрізняти звуки мовлення як носіїв певного смислового навантаження. Окреслене негативно впливає на формування навичок звукового аналізу, засвоєння графічних умінь, що ускладнює успішне засвоєння рід-

ної мови. Дитина іноді навіть уникає спілкування з оточуючими як у дошкільному навчальному закладі, так і за його межами. Недоліки мовлення травмують її психіку. Наші спостереження за поведінкою дітей старшого дошкільного віку з недоліками звукової культури мовлення, її аналіз протягом 2003–2013 років засвідчив, що дошкільники по-різному реагують на свою проблему. Всіх досліджуваних можна поділити на умовні три групи: перша – близько 80% старших дошкільників соромляться того, що мають недоліки мовлення, комплекують із цього приводу. Наприклад, «А можна я не буду розповідати цей вірш, я не вимовляю [р], з мене будуть сміятися». Приблизно 12% дітей не звертають уваги як на недоліки власного мовлення, так і на висміювання неправильної вимови ровесниками. Решта дошкільників – на глузування однолітків відповідають, захищаючись, часто використовуючи фізичну силу («дають здачі»). Вихователь: «Васильку, зупинись! Чому ти штовхаєш Сашка?». Василько: «А чому він з мене сміється і передражнює?». У дошкільних навчальних закладах є проблема виховання у старших дошкільників толерантного ставлення до дітей із недоліками звукової культури мовлення.

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування педагогічної технології виховання у дітей старшого дошкільного віку толерантного ставлення до однолітків, що мають недоліки мовлення, на засадах педагогічних ідей В. Сухомлинського.

З'ясуємо сутність основних наукових понять, якими будемо оперувати у статті. Звукова культура мовлення – це полікомпонентний утвір, який охоплює фонетичну правильність мовлення (сприймання та розрізнення фонем на слух, артикуляцію звуків, звуковимову); загальні мовленнєві навички (дихання, дикцію, темп і ритм мовлення, силу голосу, наголос) та орфоепічну правильність мовлення (відповідність унормованій літературній вимові).

Толерантність у загальноприйнятому значенні розуміється як «якість особистості, яка базується на прагненні прийняти і зрозуміти точку зору іншого, ні в якому разі не спростовуючи впевненість у власних позиці-

ях; здібності до розумного компромісу, що переслідує мету культурного з'ясування розбіжностей» [5, 35]. У педагогічному словнику окреслений термін тлумачиться як «терпимість до чужих думок, вірувань, переконань, поведінки» [4, 448]. «Толерантність – це багатобачне поняття, яке, з одного боку, є цілком і результатом виховання, яким передбачається формування певних моральних позицій, а з іншого – моральна якість особистості, яка виявляється у характерній поведінці, вчинках та стосунках з оточуючими» [6, 10]. Г. Олпорт виокремив такі критерії толерантної поведінки: гнучкість мислення та стійкість до фрустрації; сприйняття себе; визнання різноманіття світу, поглядів, життєвих принципів; здатність до емпатії; розвинуте почуття відповідальності та внутрішньої безпеки, впевненість у собі; терпимість до невизначеностей; уміння взаємодіяти з будь-ким, розуміти будь-кого [3]. «Виховання толерантних взаємостосунків – це процес становлення особистості з толерантними проявами у взаємостосунках із оточуючими під впливом цілеспрямованих виховних засобів через діалог, взаємоповагу та співробітництво. Ці взаємостосунки характеризуються виявленням свідомої соціальної активності, контактності, терпимості, поступливості, емоційної стабільності, емпатії та уміння прийти на допомогу» [6, 12].

Ефективність виховання у дітей толерантного ставлення до однолітків із недоліками звукової культури мовлення значною мірою визначається наявністю оптимальних педагогічних умов. Серед них однією із найважливіших є глибоке усвідомлення вихователем дошкільного навчального закладу значення рідного слова, культури мовлення у моральному становленні особистості. «Мовленнєва культура людини, – зазначав В. Сухомлинський, – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагородження її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова» [7, 278]. «... в руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики,

без фарби і пензля – живопису, без мармуру і різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [8, 160].

Вихователь дошкільного навчального закладу, який володіє культурою мовлення, глибоко розуміє педагогічні ідеї Василя Олександровича використовує ефективну педагогічну технологію. Вона найповніше відповідає інтересам, потребам, можливостям, здібностям і досвіду кожного вихованця. Недостатньо, щоб діти засвоїли правила поведінки. Важливо, щоб через власний досвід, почуття, переживання вони зрозуміли значення толерантного спілкування з однолітками. Дитина старшого дошкільного віку, не розуміючи причин недоліків звукової культури мовлення інших дітей, вважає, що ровесник не докладає зусиль, щоб правильно розмовляти. Окреслене нерозуміння можливостей однолітка часто викликає неусвідомлену реакцію сміху, іноді глузування. Знання правил моралі ще не є гарантією толерантного ставлення до іншої людини. Важливо розвивати у дитини емоційне та ціннісне ставлення до власних і чужих почуттів, переживань, досягнень і невдач. Важливо практично правильно реалізувати пораду академіка О. Сухомлинської, яка стверджувала: «... велике значення мають будь-які емоції, адже вони повністю належать до почуттєвої сфери, проходять через психіку людини і саме від цієї сфери залежить сприймання тих чи інших цінностей або відмова від них. Людину не можна примусити бути моральною – потрібно її переконати, пропустити знання через її емоції, почуття, психіку, через свідомість з тим, щоб висловлені моральні цінності стали її власним надбанням» [10, 40].

Педагогічна модель виховання у дітей толерантного ставлення до ровесників з недоліками звукової культури мовлення може передбачати три етапи: імітаційно-практичний, репродуктивно-коригувальний, оцінно-контрольний. На першому етапі виховна робота спрямовується на формування у дітей знань про толерантну поведінку. Діти беруть участь у заняттях, імітаційно-ігрових впра-

вах, дидактичних іграх, іграх-тренінгах і т.п. Якщо окреслена діяльність буде ґрунтуватися на емоціях, почуттях, переживаннях, власному досвіді дитини – вона буде ефективною. А. Богуш, Н. Гавриш зазначали, що важливою умовою позитивного емоційного ставлення до себе та оточуючих є формування у дитини регуляції поведінки [2]. Доброзичлива атмосфера у дошкільному навчальному закладі, сім'ї сприятиме розвитку окресленого вміння. У дитини дошкільного віку важливо сформувати поняття про те, що всі люди різні, але це лише збагачує світ. Особливу увагу необхідно звернути на дітей із недоліками звукової культури мовлення. У них важливо «вселити» оптимістичне бачення розв'язання своєї проблеми. Адже, наполегливо займаючись із дорослими, вдасться позбутися вади. Однолітки таких дітей мають розуміти, що недоліки мовлення ровесників – це тимчасова проблема на шляху оволодіння красивим мовленням. Ефективним методом вправління в толерантній поведінці дітей є тренінги-ігри, тренінги-завдання. Їх використання дозволяє сформувати у дітей досвід переживання різних почуттів: задоволення від своїх досягнень, здивування, невпевненості, радості від власних досягнень і досягнень команди, співпереживання, незадоволення і т.п. Вихователь дошкільного навчального закладу має дуже тонко володіти методикою використання окреслених методів, щоб не травмувати психіку дитини, дати їй можливість збагачувати свій досвід почуттів і відчуттів. Важливо згадати слова В. Сухомлинського: «Виховання полягає у тому, щоб вміло, розумно, мудро, тонко, сердечно доторкнутися до кожної з тисячі граней, знайти ту, котра, коли її, як діамант, шліфувати, засяє неповторним сяйвом людського таланту, а це сяйво принесе людині особисте щастя. Відкрити у кожній людині її, лише її неповторну грань – у цьому мистецтво виховання» [9, 346]. Якщо дошкільник глузує з однолітка з приводу неправильної вимови звука, то вихователю доречно, наприклад, запропонувати такій дитині, повторити скоромовку. Відчувши певні труднощі в її промовлянні, вона буде толерантнішою у спілкуванні з ровесником, який має недоліки мовлення, тобто буде спиратися на особистий досвід.

На репродуктивно-коригувальному етапі закріплюються навички толерантних взаємовідносин у різноманітних видах діяльності дітей.

Метою оцінно-контрольного етапу виховання у дітей толерантного ставлення до однокласників із недоліками звукової культури мовлення є активна реалізація набутих навичок у спілкуванні з оточуючими. Дидактичні, сюжетно-рольові, рухливі, ігри-драматизації, мовленнєві вправи, ігри-тренінги, етичні бесіди, перегляд та обговорення мультфільмів, читання літературних художніх творів, фізкультурні змагання, участь у святкових ранках і т.п. дозволяють дошкільникам активно взаємодіяти з дорослими та дітьми та мати можливість оцінно-контрольних дій щодо толерантності взаємовідносин.

Таким чином, аналіз науково-методичної літератури, педагогічної практики колективів дошкільних навчальних закладів дозволяє стверджувати, що проблема виховання у старших дошкільників толерантного ставлення до ровесників, що мають недоліки звукової культури мовлення є актуальною. Вимагає подальшого теоретико-методичного обґрунтування діяльності дошкільного навчального закладу із сім'єю щодо ефективного вирішення окресленої проблеми.

V. IE. BOROVA

Rivne

UPBRINGING IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN TOLERANT ATTITUDE TOWARDS CHILDREN WITH DEFICIENCIES OF SPEECH SOUND CULTURE

This article analyzes the concept of tolerance, tolerance upbringing, preschool children's sound speech culture. Some aspects of tolerance upbringing in communication of senior preschool children with their peers who have deficiencies of sound speech culture.

Keywords: tolerance, children's sound speech culture, preschool educational institution, tolerant person, moral values.

В. Е. БОРОВАЯ

г. Ровно

ВОСПИТАНИЕ У СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ ТОЛЕРАНТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ДЕТЯМ С НЕДОСТАТКАМИ ЗВУКОВОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье анализируются понятия толерантность, воспитание толерантности, звуковая культура речи, Рассматриваются некоторые аспекты воспитания толерантности в общении детей старшего дошкольного возраста со сверстниками, которые имеют недостатки звуковой культуры речи.

Ключевые слова: толерантность, звуковая культура речи, дошкольное учебное заведение, толерантная личность, нравственные ценности.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія / А. М. Богуш. — К. : Слово, 2004. — 376 с.
2. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш [та ін.]; за заг. ред. Н. В. Гавриш. — Луганськ : Альма-матер, 2006. — 368 с.
3. Оллпорт Г. Личность в психологии / Г. Оллпорт. — М. : Ювента, 1998. — 243 с.
4. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. — К. : Педагогічна думка, 2001. — 1440 с.
5. Ситаров В. А. Проблема ненасилія в релігійних, філософсько-педагогічних концепціях / В. А. Ситаров // Педагогіка толерантності. — 1998. — № 3—4. — С. 35
6. Скрипник Н. І. Виховання толерантних взаємотосунків дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник / Н. І. Скрипник. — Умань : ПП Жовтий, 2011. — 99 с.
7. Сухомлинський В. А. Родное слово / В. А. Сухомлинський // Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинський. — К. : Рад. школа, 1986. — С. 277—296.
8. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський / — К. : Рад. школа, 1979. — Т. 5. — С. 160—167.
9. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. школа, 1976. — Т. 1. — С. 207—400.
10. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. — К. : Всеукраїнський фонд «Добро», 2006. — 43 с.
11. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин. — М. : Гос. учеб. пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1960. — 328 с.

Стаття надійшла до редколегії 06.08.2014